

Emberi sorsok a XIX. században

A XIX. században új eszmék, világnézetek és művészeti stílusok alakultak ki. A romantika az utolsó átfogó korstílus, az azt követő irányzatok nem minden művészeti ágban mutatkoztak meg. A XIX. század első felének végén először Franciaországban, majd Oroszországban megjelent a realizmus, amely a későbbiekben a romantikával karöltve volt jelen az irodalomban. Az 1850-1870 közötti két évtizedben élte virágkorát. A neve a latin real „valós” szóból származik. A realizmus elnevezést először Gustav Courbet francia festő adta saját kiállításának címeként.

A realizmus művészeti, irodalmi irányzat. Alapját a valóság pontos és részletező megfigyelése adja. Célja a közösségi lét valóságának, az egyén és a közösség kapcsolatának az ábrázolása. A romantika ellentéte, de merít is belőle. A heroikus témákat felváltotta a mindennapi élet objektív bemutatása. A képzelet helyett a tárgyilagosság a legfontosabb. Az egyedivel szemben az általánost és a tipikust helyezi középpontba. A típust mutatja be, hétköznapi embereket szokványos körülmények között ábrázol, a társadalomról tablót készít, teljes, átfogó világképet ad (pl. Balzac: Emberi színjáték). A francia irodalomban jellegzetes témák az ambíciózus fiatal emberek és az arisztokrácia viszonya, helyszínei a szalonok világa Párizsban és a kisváros ellentétei. Ezzel szemben az orosz irodalom a kishivatalnokok világát mutatja be, helyszínül a hivatalokat választja.

További jellegzetessége, hogy a valóság bemutatásához az egyik legegyszerűbb eszközt, a hosszúságú, részletező leírásokat választja. Minden apró részletet nagy műgonddal ismertet. Mindentudó elbeszélői nézőpont társul hozzá. Cselekményvezetése egyenes vonalú, a romantikából ismert epizódok, mellékszálak kimaradnak a realizmusból. Feltörekvő fiatal emberek megpróbáltatásait mutatja be. Önmagát kereső ember kerül a középpontba, a tömegember és a kiválasztottak közötti ellentéteket, az egyéniség elveszését, az árnyékszerű, fölösleges kisemberek (pl. hivatalnokok) mindennapjait mutatja be (pl. Csehov: A csinovnyik halála). Eleve bukásra ítélt hősöket jelenít meg, akik egy-egy elmélet megszállottjai (pl. Stendhal: Vörös és fekete). A kor nagy eszméje a szabadság, amely a korlátok átlépésére, új szabályrendszerek alkotására, szabályszegésre ösztönzi az embereket, amelyek által a kisemberek a kiválasztott sorba emelkedhetnének (pl. Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés). Az előírások áthágása, az erkölcsi rendszer megsértése az adott korban bűnnek számítottak, ezért társul hozzá a büntetés és a bűnhődés is. Az egyén büntetése lehet földi vagy égi büntetés, gyakran a keresztény értékrend szerint cselekszik a főhős a megtisztulás érdekében (pl. gyónás). Az értékcsökkenő világból adódó konfliktusok kerülnek centrumába, a hősök nem találják saját eszményeiket a jelenben ezért a múltban, fantáziavilágban (pl. Hoffman: Az arany virágcserep), istenben vagy egy utópiában keresik ezeket, rendszerint elbuknak, s megoldást gyakran az itálba menekülés, az örület, a halál és a mindent elsöprő hazugságok (pl. Ibsen A vadkacsa) jelentenek. A cselekmények izgalmá helyett a főhős lelkét ábrázolja (például Dosztojevszkij Raszkolnyikov lelkiállapotát a gyilkosság után). A realista író mindig hihetetlen pontossággal és precizitással készül fel műve megírására (például pszichológiai és biológiai előtanulmányokkal).

Történelmi háttere a kapitalizmus világrendé válása, túltermelési válságok, harc a piacért. Megnö a társadalmi mobilitás. A kor meghatározó történelmi eseményei a napóleoni háborúk veresége, és III. Napóleon császársága. Új nemzetállamok jönnek létre, amelyek a korban fellángolt eszméknek (legfőképpen a nacionalizmusnak és irredentizmusnak) tulajdoníthatóak. A városok felértékelődnek, a belső és kívándorlás nagy méreteket öltött, az emberek a jobb élet reményében az ígért földjére vándoroltak, s ezzel párhuzamban az imperializmus új korszaka kezdődött. A polgárság szerepe folyamatosan nőtt, az ipari forradalom második hulláma volt megfigyelhető Európa-szerte, amelyhez találmányok sora társult. A vezető nagyhatalmak Anglia, Németország, Olaszország, Franciaország és az Osztrák-Magyar Monarchia voltak.

Eszmei háttére a Darwinizmus - Charles Darwin evolúciós elmélete (A fajok eredete(1859))- a Pozitivizmus - filozófiai irányzat, amely kimondja, hogy helyes tudományos ismeretek a tényekre épülnek, megalapítója Auguste Comte- és a Tudományos szocializmus -a nemzetközi proletármozgalmak ideológiai háttére, kidolgozója Karl Marx, Friedrich Engels-.

Franciaországban elsőként Stendhal műveiben jelent meg a realizmus, igaz ő magát romantikusnak tartotta. A Vörös és fehér című regényével és a Vörös és feketével megteremt a lélektani, karrier-regényt. Hőseit ugyan romantikus vágyak hajtják, de céljaikat nem romantikus módon érik el, a társadalmi ranglétrán való felemelkedés az erkölcsi leépülést, züllést követeli meg, ezeket a műveket a két ellentétes mozgásirány jellemzi. Stendhal realistán ábrázolta a társadalmi viszonyokat, a tájakat. Hőseinek lehetőségeit mutatja be az akkori társadalomban elfoglalt helyük alapján valós életpályát épít számukra, amellyel átfogó képet ad a korabeli Franciaországról. A regényben a vörös és fehér a köztársaságpárti forradalmiságot és a maradiságot jelképezi. A vörös és fekete két karrierlehetőséget jelöl, a fekete a papi pályát, míg a vörös a katonai életutat szimbolizálja. A Vörös és feketében még megjelenő szín a kék, amely a középutat jelöli. Julien Sorel szegény paraszti családból származik, apja és testvérei nem értik meg őt, a család szégyeneként tekintenek rá, mert kiskorától kezdve folyamatosan olvas és új ismeretekre tesz szert (egyik kedvenc olvasmánya a Szent Ilonai napló). Julien a papi pályát választja, hamar kitűnik lenyűgöző emlékezőképességével és tudásával. Julien a szerelemben is olyan hideg, számító és céltudatos akár az élet többi területén. Élete nagy szerelme a lelkifurdalások és hazugságok miatt nem teljesülhetett be. A papi szemináriumban a többi diák nem állhatta Julient, féltékenyek voltak rá, ezért kiközösítették. Julien büszkesége és gúnyossága itt mutatkozik meg először. Párizsban Julien megtapasztalja a képmutatást és az értékvesztett, álerényeket mutató társadalmat. Stendhal a kor kritikáját fogalmazza meg a francia főváros életének leírásával. Julien Napóleon követője, egy arcképet is őriz róla. Egy párizsi estélyen találkozik Altamira gróffal, akivel republikánus és Bourbon-ellenes nézetei megegyeznek, később tesz egy utazás Londonba is, ahol a nemzetközi politikai viszonyokat még jobban megismeri. Párizsban a gazdag márkilány szeretője lesz, de eleinte csak nagyravágyásból szerzi meg a lányt. Amikor látszólag eléri céljait megsérti őt a korábbi nagy szerelme, gögös és lázadó természete miatt rálő az asszonyra. Megbánja bűnét, amikor meglátogatja őt az asszony, de elmélete mellett végig kiáll, büszkeségéhez és elveihez híven vállalja a halált. Julien a mű végén, a halál árnyékában tud csak elvonatkoztatni kitörési vágyától, felülről tudja szemlélni a saját korát.

A Vörös és fehér főhőse Lucien Leuwen gazdag nagypolgári, bankár családból származik, saját maga által épített karrierre vágyódik, szenvedélyektől duzzad - jellemét tekintve, elég közel áll az íróhoz -, pályáját katonaként kezdi egy vidéki kisvárosban. A képmutatás nagy szerepet játszik ebben a műben is, Lucien még kiforatlan egyéniség, akit gyakran megtéveszt az emberek ármánykodása. Megtalálja a szerelmet, de a túlzott erkölcsösség és a hazugságok miatt nem lehet beteljesült. Lucient is egy nagy, világmegváltó eszme hajtja. Napóleon tanainak követője, jakobinus, és republikánus nézetei miatt is sok konfliktusba kerül. A könyv második részében elmenekül a vidéki kisvárosból, s hivatalnok lesz Párizsban. Az egész karrierjét az apja építi, a pénzcentrikusság és a képmutatás Párizs két meghatározó tulajdonsága. A szalonok és színházak életét részletesen bemutatja, apja tanácsára egy érdekszerelmebe bonyolódik bele, amelyben ő nem viszonzza a férjes asszony szerelmét. Remek társadalmi kapcsolatokkal rendelkezik, sikert sikerre halmoz, mégsem tud boldog lenni, nem érzi magát elégedettnek. A regény végén Lucien elfordul az erkölcstelen anyagi világtól és a saját lábára áll, otthagyja Párizst és eszméi által fűtötten egy jobb világot indul keresni. Stendhal a becsvágy, a tisztesség és a szerelem közt egyensúlyra nem lelő bankárfiú regényén keresztül is Lajos Fülöp korának, az 1830-as évek Franciaországának polgári társadalma fölött mond ítéletet. A politikai nézetek fontos szerepet játszanak a műben, a kisváros és Párizs ellentétei ilyen

téren is látszódnak. A középosztálybeli fiúknak három pálya között lehetett választani, a Vörös és fekete a papi pályát mutatja be, amíg a Vörös és fehér a katonai és hivatalnoki életutat ábrázolja. A két főhős jellege és nézetei alapvetően megegyeznek, társadalmi és családi helyzetükből kifolyólag más karrierjük lett, de céljaikat a saját értékrendjük és a francia társadalom értékrendjének sikertelen összeegyeztetése miatt nem teljes mértékben tudták elérni.

Az orosz társadalomra az alá- és fölérendeltség volt jellemző a XIX.században. Az elmaradott cári rendszer kritikája és a hierarchiából fakadó tekintély és pénz által irányított bűnös társadalmat mutatja be. Erős hivatalnokrendszer épült ki, de vidéken még mindig megmaradt a feudális jobbágyrendszer. Így munkát keresők tömege vándorolt a nagyvárosokba, a könnyebb megélhetés reményében (egy szegényebb ifjú számára csak a tanulás lehetett kiút a nélkülözésből). A Bűn és bűnhődés ebben a kortárs közegben, az Oroszországban játszódik. A regény főhőse Raszkolnyikov - neve szakadást jelent, két személyiség lakozik lelkében, az egyik gyengéd, nagylelkű és a kapcsolatokat fontosnak tartja, míg a másik önmagába forduló, hideg és érzéketlen -, aki jogot és filozófiát hallgató egyetemista diák, ám félbehagyja tanulmányait, és egyre inkább elmerül gondolatai örvényében. Egy rögeszme rabja lesz, amely nem hagyja nyugodni. Egy gondolaté, amely egyre terebélyesedik, s végül egy eszmévé, egy eszmerendszerré nővi ki magát (még tanulmányt is ír róla). A mű középpontjában a kisemberek és a kiválasztott embertípus közötti ellentéteket fedi fel. Raszkolnyikov szabályok átlépésével ki akar törni a társadalomból, gyilkosságot követ el, amelynek során rájön, hogy ő nem kivételes sorsra teremtett, mert kétségek gyötörték, úgy gondolja, csak az lehet a felsőbbrendű, aki mindentől el tud vonatkoztatni, s jobb cél érdekében akármit cselekedhet, úgy, mint Napóleon. A XIX. század a fiók-Napóleonok kora, Raszkolnyikov is közéjük tartozik. Bűnhődése során rájön arra is, hogy sem neki, sem másnak nincs joga eldönteni, melyik csoportba tartozik. A „felsőbbrendű” emberek hadvezérek, politikusok, művészek, nem mérhetők a tömeg mércéjével, mert ők viszik előre a történelmet, ők a hajtóerők, a gyújtóerők, a motor. S a tömeg a kiszolgáló, a végrehajtó, a fajfenntartó, a szaporodó alapanyag, amelyhez e kiemelkedő egyéneknek nincs közük

Raszkolnyikov karakterének ellenpólusa Szonya, aki látszólag bűnös életet él, de erkölcsi tisztaságát mindvégig megtartja. Szonya az egyetlen olyan személy akinek Raszkolnyikov megvallja bűnösségét. A lány szerint vállalni kell a bűnhődést, a szenvedést az újrakezdés, megtisztulás reményében. A jellemábrázolása romantikus, Raszkolnyikov lelkiállapotát, érzelmeink hullámlásait, lázálmaikat végigkíséri az olvasó. A többi szereplő életében fontos változásokat az ő szemszögükből láthatjuk. A kor ábrázolása realista, Raszkolnyikov nyomorát és Moszkvát tényszerűen mutatja be.

Az orosz írók felfedezték a „fölsleges” embereket, akik tétlenül, boldogtalanul, monotonitásban folytatják életüket. Legkedveltebb témájuk a csinovnyik-ábrázolás volt. A szó (kiszolgáltatót kisember) nemcsak foglalkozást, hanem szemléletet, társadalmi viselkedést is jelöl: a feladatát pontosan végző, de saját, szűk szakterületén túl nem látó (máshoz nem is értő), a hatalomhoz mindig lojális hivatalnok, alkalmazott neve ma is csinovnyik. Az írók arra mutattak rá, hogy a kishivatalnokok képtelenek saját sorsuk irányítására, bármikor történhetnek velük olyan események, amelyek kibillenthetik őket a megszokott kerékvágásból és veszélybe sodorhatják életüket.

A főhős Akakij Akakijevics Basmacsikin nem ért semmihez a másoláson kívül, ha olyan feladatot kell elvégeznie amely alkotómunka és megjelenne benne az egyéne, képtelen a munka elvégzésére. Nincs magánélete, nincs érdeklődési köre, élete monoton, üres és értelmetlen, kollégái állandóan gúnyolják, kinevetik.

A fordulópont az életében a köpönyegének az elfeslése. Egy új köpeny létrehozása lesz az életcélja, motivációja. Az író ezt a nevetségesen jelentéktelen célt abszurd, groteszk képeken keresztül mutatja be. Sikerét felemelkedés követi, a társai körében elismerést vív ki, még egy estélyre is elmegy, ami a korábbi énjével való pillanatnyi szakítást jeleníti meg. Ebből a számára tökéletes állapotból a földre tiporja köpönyegének elrablása. A pénz és a tekintély által uralt társadalom kritikája a "tekintélyes személy" akiről nem tudunk meg mást csak ranját és annak fontosságát. Az igazság meglelése miatt fordul hozzá Basmacskin, de a találkozás után megsemmisül. Az igazság megtalálása és a megnyugvás a szellemtörténet, ahol a romlott társadalom fölé emelkedik Akakij Akakijevics és földön túli büntetéssel súlytja a méltatlan embereket. A valóságábrázolást a túlzás és a fantasztikum alkalmazásával erősítette.

A novellában több hangnem is keveredik. Komikus, tragikus, tárgyilagos, érzelmes és szatirikus hangvételi részletek váltják egymást. A hangnemkeveredés groteszk hatást kelt. A tragikomikus hatás érdekében a főszereplő személyes jelentősége radikálisan lefokozódik.

A társadalmi valóság átfogó és hiteles ábrázolásának igénye a XX. században is jelen volt. A realista írók új generációja egyrészt a múlt századi elődök nyomát követve alkotta meg valóságfeltáró műveit, másrészt felhasználta a modern művészet (az avantgárd) újításait.

Készítette:

Raffay Rebeka Blanka

Források:

<http://olvasoterem.com/blog/2011/03/25/stendhal-a-legrealistabb-romantikus/>

<https://moly.hu/konyvek/stendhal-voros-es-feher>

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Realizmus_\(m%C5%B1v%C3%A9szet\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Realizmus_(m%C5%B1v%C3%A9szet))

<http://erettsegi.com/tetelek/irodalom/nyikolaj-vasziljevics-gogol-a-koponyeg/>

<https://irodalmi-blog.blogspot.sk/2018/03/dosztojevszkij-bun-es-bunhodes-elemzes.html>

<http://enciklopedia.fazekas.hu/irodalom/Realizmus-vilag.htm>

<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-11-osztaly/az-orosz-rege-ny-es-novella/gogol-a-koponyeg>